

B 86454

A

MAGYAR HELYESIRÁS

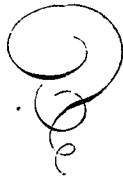
ÜGYÉBEN

A M. ACAD.

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTMÁNY

ELŐTERJESZTÉSE

A NYELVTUDOMÁNYI OSZTÁLYHOZ.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

—
MDCCCLVI.

B 86454

A NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTMÁNY
ELŐTERJESZTÉSE A NYELVTUDOMÁNYI OSZTÁLYHOZ
A MAGYAR HELYESIRÁS ÜGYÉBEN.

Alulírt bizottmánynak kötelességeül tétetvén az akademia nyelvtani dolgozatait, u. m. „*A Magyar Helyesírás és Szóragozás főbb Szabályait, A Magyar Szókötés Szabályait s A Magyar Nyelv Rendszerét* újabb vizsgálat alá venni, s a szükségeseknek vagy célszerűeknek mutatkozható változtatások és javítások iránt indokolt véleményt adni; miután az írásmódban ez utolsó tíz—tizenöt év alatt kifejtett különbözőségek és tétovázások az e tárgyban netán eszközölhető, köz megegyezést kívánatosnak tüntetik fel: a bizottmány először is a helyesírás szabályait vizsgálta keresztül; s tekintettel a tudomány s az időközben nyilatkozott véleményekre, ez iránt terjeszti elő köz megegyezéssel megalapított nézeteit.

1. §. Mindenek előtt a *helyesírás fő elvét a magyar nyelvben illetőleg*, a bizottmány azt a *kiejtésben* találja fel. Mert a helyesírás nem egyéb levén azon tanrál, mely az *írásjelek helyes használatát adja elő az illető nyelo hangjai és szavai hü leábrázolására*: eredeti nyelvben, mely t. i. lényegében saját élő nyelvanyaggal bír, a hang és írás benső szükséges viszonyban áll egymáshoz. A magyar nyelvben tehát a szók, mint a képzetek hallható kifejezései, a tapasztalásból vett *primitív* adatok, nem mint a vegynyelvekben, melyek a szót nem teremtték, hanem készen vették át más nyelvektől, azt saját phonologiai törvények szerint átídomították; s így, nehogy eredeti formáiknak emlékezetét is elveszítsék, a hangoztatástól többnyire s nagyobb-kisebb mértékben eltérő eredeti írásmódot megközelítőleg fentartani kénytelenek.

2. §. De a *kiejtés* tétovázó, különböző, vidékek, nyelvjáráások, sőt gyakran a szokás és divat szeszélyei szerint is! Innen a szó helyes hangoztatását nem a köznapi szokás vagy a nyelvjáráások adják, hanem az úgy nevezett *mivelt nyelvszokás*, mely a nemzetben, csinosabb társalgás és irodalmi alkalmazás által nemesítve, a széphangzás által módosítva, s hol a nyelvnek a tudomány által elvont saját törvényei a gondatlan használás által elhanyagoltattak vagy elhomályosodtak is, ezek által szabályozva, bizonyos pontig öntudatos figyelem mellett fejlődik, s a gondosan beszélők ajkairól végre hallgatag megegyezéssel zeng felénk. Ez a mivelt nyelvszokás a nyelvjárási sajátságokat nem számúzi végkép sem az élő beszédből, sem az írásmódból, de csak a mennyiben ilyek bizonyos *külön célből* alkalmaztatnak, szolgálhatnak időn- és helyenként az írásmódnak is alapúl.

3. §. Sőt nyújtanak a nyelvjáráások a mivelt, s egyenesen az irodalmi nyelvszokásnak is, oly eltérő formákat is, melyek a jóhangzás vagy világosság okáért, nem épen általánosan és szabályadólag, deigen helyenként s engedményképen jogosan használtatnak; midőn aztán ismét az említett fő elv, t. i. a kiejtés, szerint iratnak. Ilyek a *fel* vagy *föl* igehatározók s az *ok uk ök úk* birtokragok akképi változtatása, hogy tekintve az azokat követő vagy megelőző önhangzókat, a kelletlen monotonia szelidíttessék, vagy kétértelműségek mellőztessenek; mihez képest a gondos beszélő és író így fog azokkal élni, péld. *felöntöz, fölfedez, boruk, örömük, sutujok, ürüjök*; ilyek továbbá a *tól től, ról ről* helyragoknak a tompább de megrovidülhető *túl, túl, rúl rül* formákkal fölcserélése; ilyek némely, vidékileg különböző hangzókkal dívó, szók, mint: esmét, ismét; ösmer, ismer; idő, üdő; mik tekintettel az azokat megelőző vég szótagra, hol egyik, hol másik formájokban használtathatnak; például: „a hamis ismét kijött“ helyett a hamis esmét *kijött*; „ő is ismer“ helyett: ő is ösmer; elemi iskola helyett elemi *oskola*; „a hajdani időkben“ h.: a hajdani *üdőkben* stb. Így fog a választékos szóló és író a közéletben váltakozó közép *e* és *ö*, meg a nyílt *e* és *é*-vel is váltva élni, mely utóbbi különben is számtalan esetben nyelvünk későbbi korában terjedezni indult nem épen szépen hangzó

nyújtás; így fogja az eredetileg nyújtott *i, ú, ü*-t a szomszéd szótagokban netán meggyülemelő nyújtások vagy hangtorlatok (positio) miatt széphanzási tekintetből megrövidíteni stb.

4. §. A kiejtés elve pedig nem csak a gyök- és tőszókon, hanem a ragok, képzők és összetételeken is uralkodik; úgy mindazonáltal, hogy *ezeknek minden eleme* a szerint iratik, mikép az *külön magára* helyesen ejtetik. Azon módosulásokat, miket némely hangok szenvednek a kiejtésben, midőn egymás mellé jutnak, a helyesírás nem tartozik visszaadni, sőt vissza sem adhatja mindig, mert azok a beszéd műszereinek egyéni mivolta s a szóló figyelmeszerint csak nagyobb-kisebb mértékben térnek el a szabályos kiejtéstől. Ezekhez képest tehát péld. ezek: egész-ség, igaz-ság, követ-ség, hegyal-ja, fon-ja, oroz-kodik, két-szer, tűz-hely, zab-polyva stb nem az összeolvadás által nagyobb-kisebb mértékben módosuló, hanem *izenkénti kiejtésök szerint* iratnak; tehát nem egészség, igazság, kövecscség, hegyallya, fonnya, orosz-kodik, kéccer, tüzely, zappolyva. Minthogy pedig arról, mely elemekből álljon össze valamely ragozott, származtatott vagy összetett szó, a szófejtéstan (etymologia) ad felvilágosítást; a fentebbi szabály így is fejeztethetik ki: *A kiejtés elve, a mennyiben ragozott, származtatott és összetett szokat, egészben tekintve, illet; a szófejtés által korlátoltatik* a szerint, hogy a ragok, képzők és ösztételi részek, ha kiejtésök lényegesen nem változik, eredeti hangoztatások szerint iratnak le.

5. §. Ellenben *mértékadó a kiejtés* a helyesírásra nézve ott, hol a szók részeiben eléálló hangváltozások lényegesek, és bizonyos törvények szerint szabályozottak. Így

1) *a ragozásban*, midőn a birtokos *ja je* rag sziszegő véghangu; vagy sziszegő által megelőzött *t*-vel végződő, tőhöz járulván, maga is azon sziszegő véghangra változik át; vagy ha ugyanazon *ja je* rag a *t*-vel végződő igékben ezen *t*-vel együtt *s*-sé változik; vagy végre mássalhangzó által megelőzött *t*-hez járulva szinte *s*-sé változik. Iratik tehát: öcs, szalaszt, vadász(ik) olvas, változ(ik), adat, bont eképen: öcs-cse, szalasz-szon, vadász-szék, olvas-son, változ-zék, adas-s, bont-s stb. Szinte így midőn a *vel val* segítő s a *já je vá vé* fordító névrág az előtte álló vég mássalhangzóval összehaso-

núl; péld. kéz-vel, baj-val, hoz-já, köz-jé, úr-vá, férj-vé helyett iratik : kéz-zel, baj-jal, hoz-zá, köz-zé, úr-rá, férj-jé. Így viszont, midőn az *az ez* névelő és mutató névmások z-je a hozzájuk járuló rag első mássalhangzójával hasonul össze; péld: *av-vá, av-val, ab-ban, ev-vel, eb-ben.*

2) Hol a *szóképzésben* találkozók mássalhangzók egyike a másikat világosan elváltoztatja, színté a kiejtés leszen szabályozó; így írjuk : *ront, bont, csont, ag-gat, fag-gat, ik-tat, sen-ki* stb, noha a szófejtés bennök ezen gyökökre vezet vissza: *rom, bom, csom-ó, ak, fak, ig, sem.* De akadnak oly szók is, melyeknek gyökerhangjai iránt a szótan tisztában nincs, s így magát a változó *gyökhangot* is mindenkori hangzása szerint vagyunk kénytelenek írni; péld. *küsz-ködik* és *küz-d.*

6. §. Tekintetet követel az írásban a *takarékosság elve* is, mely szerint minden nélkülözhető betűk és jegyek mellőzhetők, ha az a) az országosan egyforma *kiejtéssel*, és b) a *szófejtéssel* nincs ellentétben. Ez elvnek különösen a következő esetekben van alkalmazása :

1) Ha bizonyos szókban bizonyos mássalhangzók különbözőleg, t. i. hol kettőzve, hol nem kettőzve ejtetnek, s így körülöttök országosan megállapodott szokás nincs. Így ezekben : *szól, beszél, sülyed, egy, épen, fen, len, hen, ily, oly, mily, mely,* magyarosan, kisebb stb az *l, ly, gy, p, n, s,* majd — kivált nagyobb nyomaték okáért — kettőzve, majd egyszerűen hallatnak; amiért a *takarékosság elve* azt tanácsolja, hogy azok egyszerűen irassanak, fenmaradván a szólónak azon szabadsága, az illető mássalhangzót, a hol tetszik, nyomaték okáért kettőzve ejteni.

1. *Jegyzet.* A fenírt példákban, mint többnyire az ilyekben, azon kívül a szófejtés is az egyes mássalhangzók mellett van. A felhozott ígékben a képző *l.* A számnévben (*egy*) annak származékai: *egyenes, egyenlő, egyedül, egyetem,* világosan a *gy* eredeti egyszerűségére mutatnak. Az igehatározókban a rag egyszerűen *n* (*on, an, en*) stb; s így azok sem *á* ragnak, sem az előttök álló vég mássalhangzónak kettőzését (*ép, magyaros*) nem kívánják; (a *ben* ragozva csak nyomaték okáért ugyan, de országosan, megkettőzi ragját, s így a *bennem* írásmódnak megvan a maga követelő jogosultsága). A minőségjelentő felhozott névmásokban, mik a köz életben az *ly-t* nyelvjárásilag hol *l,* hol *j-vel,* s ezeket ismét hol kettősen, hol egyesén, hol alig is, hallatják, bizonyos, hogy az *ly*

a minőség fogalmát jegyzi, az *e, i, o* pedig az *as es* mutató névmástól jó; de hogy az utóbbi nem követeli szükségkép az élnyomott *z* pótlását, az *ide, oda, eme, ama, ehol, ihol, ahol* mutatják, mikben szinte az *as es* mutató névmások szerepelnek; sőt a *mi* és *ly*-ből összeállt *mily* és *mely* a szöfejtés sérelme nélkül kettős *ly*-lyel nem is írthatik. Hogy egyébiránt versben a költő azokat bízvást torlatosnak veheti, miután a pattogóbb ajak azokat úgy szereti ejteni, a nélkül hogy azokat kettőzött *l* v. *ly*-lyel írná, csak az *egy*-nek *együtt*-nek példája is mutatja, miket költőink mai nap szinte egy *gy*-vel írnak, habár többnyire torlatosnak veszik is.

2. *Jegyzet.* Hol három azonos mássalhangzó jó össze, péld. cseppel, durr-ral, tett-tel stb, az általános szokás engedménykép csak kettővel él, miután a kiejtés három azonos mássalhangzót úgy sem éreztethet, s a három hasonjegy megtorlása a szemet is bántja.

3. *Jegyzet.* Ellenben midőn két mássalhangzón végződő szóban a vég mássalhangzóhoz ragozáskor azonos mássalhangzó járul, ez gyakran hibával elhanyagoltatik, s íratik: kardal *karddal* helyett, térdel *térddel* li., mond mondd (parancsoló) helyett; játszik *játszszék* helyett: holott itt nem csak a szöfejtés, hanem a kiejtés is megkívánja a kettőzést, sőt néha az értelem is (más levén a térdel és térdel, mond és mondd, játszik ludebat és játszszék ludat) stb.

2) A takarékoság elve alkalmaztatik ott is, hol betűk hagyatnak ki. Ezeknek tehát az úgy nevezett *hiányjellel* pótlása, mivel a helyesírás fő elve a kiejtés szerint az, a mi nem hallik, kiíratásra vagy pótlásra jogosúlva sincs, nem csak felesleges, de egyáltalában nem is helyes. Írjuk tehát *gazdasszony*, tudnillik, *s, a, e, ama, eme, ime, stb* hiányjel nélkül. Így a sajátító és tárgyragok; hol ki nem tételnek, s így feleslegessékné mutatkoznak, a leírásban szinte nem kívánnak jegyet, mint: ház ura, háztűz nézni, fa vágni (mely utóbbi forma különösen a régiségben gyakori). Csak az irány tökéletlensége, mely mindenkép kerülendő, vagy a költői nyelvnek néha bátrabb fűzése teheti olykor, világosság okáért, megengedhetővé a ragtalan sajátító és tárgyesetben a hiányjel kitételét, mely engedményt azonban szabálylyá emelni semmi ok sincsen.

Jegyzet. Tudjuk, hogy az *a e* közönségesen az *as es* teljes forma rövidletének tekintetik, miután ez a *z* nem csak önhangzók előtt és ragozáskor előlép, nem csak *v*-vel (avvá, avval) és (a régiségben) *h*-val is pótoltatik, hanem a rá következő szó mássalhangzóját is szélitiben megkettőzi; de e megkettőzés sem országos, sem állandó, s részben a nyomatéktól függő; mutató indulatszóként pedig a *z* végkép elenyészik (ott van *a!* itt van *e!*); s mint felebb az 1) pont 1. jegyzetében láttuk,

még némi összetételekben is nyomtalanul eltűnik (ide, régente ede, ehol, ahol stb); mihez képest annak eredetisége kétséges, s így a hiányjeltalában nem követeli. Hogy versben is, mérettani tekintetből, a hiányjel mellőzése gyakorlott olvasónál legkisebb zavart nem okoz, avagy csak Horvát Endre Árpádja és Guzmics Izidór görög drámái, mik a névelőt és mutató névmást hiányjel nélkül adták, tényleg éreztethették.

7. §. Ellenben vannak alig hallható vég hehentések, miknek kiíratását a szófejtés parancsolólag követeli, miután azok mindannyiszor, valahányszor a szó ragoztatik, előlépnék; így a cseh, keh, céh, koh, doh, juh, s többekben, miknek tárgyesete e h nélkül: *csét, két* stb volna cseh-et, keh-et stb helyett. Így ott is, hol a h betűátvetés útján került a szó végére, megtartandó az, mint a szó lényeges része, mint: kelyh, vemh, sőt a *tereh*-ben is, bár ennek ragozása némi szabálytalanságot mutat (teréhnek, teréht).

8. §. Ezen általános elvek megalapítása után külön kérdésekül merülnek fel: a betűk, a régi s idegen szók írása, az összeírás és elválasztás, s a kivételes vagy külön írásmódok.

9. §. Mi a *betűket* illeti: a magyar írásban annyi betűt kell fölvennünk, *ahány önálló külön egyszerű hang magyar szókban előfordúl*. E szerint a magyar betűrendszer (ábécé) a következő, hol egyszerű, hol összetett (de egyszerűeket képviselő) 40 betűből áll:

a, á, b, c, cs, d, ds, e, é, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

10. §. Miután a magyar nyelvnek több oly hangja van, miknek megfelelő egyszerű jegyei a latin betűrendszerben nem találatnak, kénytelen volt a magyar az önhangzókat külön jelekkel módosítani, a mássalhangzókat pedig a latin nyelvben elő nem forduló hangok kifejezésére különféleképen össze-tenni (az sz-t az s betűalaknak susogó s hangra elfoglalása tévén szükségessé). A bizottmány itt újra tárgyalás alá fogta az *összetett betűknek* régóta és sokszor, 1832-ben pedig a Tek. Akadémia előtt is szőnyegen forgott, *egyszerűsítését*; de miután úgy találta, miszerint nehéz volna annyi kísérletek után jobb jegyeket, mint az akadémia által javasoltakat, tervezni; s ezek is a nagy és kis, nyomdai és kézírásai, tehát négyféle betűrendszeren keresztül összehangzó, könnyű s szép formák dolgában kielégítőknak nem taláttak: de a legcélszerűb-

bek is az irodalomnak ily előhaladt korában szinte meggyőzhetetlen külső nehézségekre akadnának, annál inkább, hogy, bár a gondolat, mint olyan, mindig helyeseltetett, de a tetteges behozás barátjai csak igen gyéren mutatkoztak; a bizottmány véleménye szerint e kérdés végleg s mindenkorra abban hagyandónak látszik.

11. §. Azonban van egy összetett mássalhangzó, t. i. a *cz*, majdnem köz szokásban, mely minden helyes ok nélkül szaporítja az összetett betűk számát, s nem csak a takarékoság elve ellen vét, hanem az összetett betűk elve ellen is, mely szerint *csak oly hangok követelnek új vagy összetett formát, miknek megfelelő egyszerű jegyek a latin betűrendszerben nem találtnak*. Már pedig a latin betűrendszerben van *c* betű, mely a betűrendszer elnevezésében is („ábécé“) szerepel; s így ha a szokástól eltekintünk, első szemre is felőlő, mikép lehessen deák *abc*-ről szó, ha ennek *c*-je nincs; ha pedig van, a minthogy van, miért arra összetett betűt használni. Mondatik, hogy a latin írásban a *c* csak felhangzók előtt bír *c* értékkel, s hogy így a magyarban is az csak felhangzók előtt használható. De vajon migátolt bennünket az *s* alakot, mely a rómaiak s az öszves európai népeknél vékony sziszegő hanggal bír (*sz*), susogó *s* értékben használni? Semmi, mert ez a nemzet íróitól függött és függ; mikép ezektől függ a *c* alaknak is, eltekintve eredeti vagy külnyelvi értékétől, csak épen azon értéket tulajdonítani a magyarban, melyet, nyelve szükségéhez képest, neki tulajdonítani kell is, lehet is. Nem kell pedig *k*-nak vennünk alhangzók előtt sem, mert a *k* hangra a görögöktől vett külön betűalakunk van; lehet pedig, sőt észszerűen kella a *c*-t általában *nominalis c* értékében elfogadnunk, mert a *c* hangra a latin betűrendszernek egyszerű alakja van; mert *magyar* szóban arra más hang jelzése végett szükség nincs; mert a *c* betű hangját a *z* sem meg nem határozza, sem meg nem változtatja, s így ennek hozzátétele mindenkép felesleges. Mondatott az is, hogy zavart szülhet a tiszta *c* deák és görög szókban, hol az gyakran *k* értékkel bír; de az, hogy az *s* alak deák és görög szókban nem *s* hanem *sz* hanggal bír, nem gátolta a magyart soha, hogy az *s* alakot még is a latintól eltérőleg, susogó *s* értékben vegye; mert ezekben minden

az első oktatástól függ. Ellenben megszabadulunk e visszatérés által az eredeti egyszerű c alakhoz azon következetlenségtől, mely általa az összetett betűk *indokába* vegyül; meg egy szükség nélküli betűtől; sőt hol a c-vel végződő szó v-vel kezdődő raggal gyarapszik, megszabadulunk ama z ismétlésének szükségétől is (különccel e helyett: különcczel). S ezekhez képest a bizottmány a Tisztelt Osztály által még 1833-ban javalt, s már is sokak által használt tiszta c-t tartotta a magyar ábécében is meghagyandónak.

12. §. A *ds* összetett betű a „M. Nyelv Rendszere“ nyomán meghagyatott, miután az, ha tán nem tösgyökeres, de még is immár teljesen a magyar nyelv sajátává lett szóokban mint önálló, *hangtorlatot nem képező*, szóhang fordul elő (úgy viszonylván *ds* a c-hez, mint a *zs* az *sz*-hez; innen így scandál a költő: régi dzsidával).

13. §. A mi az *összetett mássalhangzók kettőztetését* illeti, annak alkalmatlansága és környülményessége rég arra bírta a magyar írók legnagyobb részét, hogy a takarékoság elvének védelme alatt oly rövidlettel éljenek, miszerint a módosító betűjegy csak második helyen tartassék meg, s itt mind a két módosítandó betű egyforma módosítására visszahasson. Megengedhető pedig ez oly szóokban, hol a szófejtés e rövidlettel nem ellenkezik, azaz gyöksérelem nem támad; vagy hol a szóeredet homályos, péld. ezekben: *össze, vissza, vessző, asszony* stb. De a hol ragozás vagy ösztétel útján támad az összetett mássalhangzók kettőztetése, ott e rövidlet gyöksérelem nélkül nem alkalmazható (péld. a *vessen, gonosszal* írásmód által a törzsök eképp csonkúlna: *ves, gonos*). Ott is végre, hol e rövidlet jogosult, midőn a két mássalhangzót képviselő rövidlet az elválasztásba esik, *vissza* kell állítani az első módosító betűt is, mert a második az elébbi sorba vissza nem hathat; s így elválasztásoknál eképp írunk: *ösz-sze, vessző, ász-szony* stb.

14. §. Vannak betűink s betűösztételeink, melyek a *régi magyar írásmódban* voltak divatosak; s mik különösen régi családnevekben maiglan megtartattak; ilyek az :

aa = á: Gaal;

ew, eo, eö = ö, ó: Dessewffy; Georch, Eötvös;

oo = ó : Tooth, Soos;
 y = i : Fáy, Laky;
 ch, cz = cs : Zichy, Czergheó;
 th = t : Németh, Horváth;
 w = v : Wiczay.

Ezek, valamint általában a vezeték nevek, az illető névviselők módja szerint irandók. Kiholt családok, valamint helyneveknél azonban semmi diplomatikai indok nem forogván fen, azok alkalmasan a kiejtés szerint iratnak, de csak, *a mennyiben ez előttünk bizon tudva van.*

15. §. Sajátságos nehézségekkel jár *a régi görög nevek és szók írása.* Miután a romai betűrendszer, melyet bizonyos módosításokkal mi is átvettünk, nem meríti ki a görög nyelv minden saját szóhangjait, s a görög betűrendszernek nem felel meg mindenben teljesen és szabatosan; minthogy továbbá sem a görög sem a romai szóhangok értékét egyetemleg bizon nem ismerjük : legcélszerűbbnek látszik *a görög neveket és szókat egészen úgy írunk, mint azokat a romaiak utján átvettük, azaz mint azokat a romaiak saját betűikkel írták; vagy, ha valamely görög nevet és szót ezeknél nem találunk, vagy épen újabbkori alkotás volna, ezeket is deákosan, vagyis úgy írunk, mikép azt a romaiak bevett módjok szerint írták volna.* Az egy *h* betű lenne talán görög nevekből megtartandó, miután e betű csakugyan a görög betűrendszerből származik, de ez is csak ott, hol annak *h* hangját megtartottuk, péld. Sophó/*h*les; ellenben : encyklopaedia.

16. §. Úgy szinte *a deák neveket és szókat is, valamint általában az új nemzetekéit is, mik a deák alphabetumot vették be, legtanácsosb úgy írunk, mint azokat e népek saját nyelvökben és betűikkel írják, úgy mindazonáltal, hogy a mely szókban ragozaskor az utolsó szótag önhangzóját megnyújtjuk, ez írásunkban is éket kapjon, péld. Cicerót, Romát stb.* A mely újabb népek a deák betűsört némely összetett vagy jelzett betűikkel szaporították (péld. a lengyelek, horvátok), az utóbbiakat célszerű lesz megfelelő magyar betűjelekkel adni vissza.

17. §. Azon *idegen nyelvek neveit végre, mik a deáktól eltérő saját betűrendszerrel bírnak, mint a keletiek, az ó szlávok stb, kiejtésök szerint magyar betűikkel irandók, kivéven*

oly történeti és földirati nevekben, miket európai úton, bizonyos egyetemes írásmóddal együtt, vettünk által.

18. §. *Meghonosodott idegen nevek és szók*, különösen keresztnevek, földirati, hónapnevek; továbbá oly műszók, miknek teljesen megfelelő magyar szavaik nincsenek, vagy mik ilyen mellett is, még a gondosabb írók és szólók által is használtatnak, kivált ha a kiejtésben is magyaros hangot kaptak, magyarosan irandók; péld. József, Párizs, marcius, akademia, kritika, Múzsza, próza, dráma, poézis stb.

19. §. Hiba, s a nyelven elkövetett erőszak, az eredetők szerint nyújtott *í, ú, ü* hangzókat, mikép az divattá kezd válni, különbség nélkül röviden írni. Névszerint az első gyökérszótagban álló nyújtott *í, ú*, az *ít ül ül* igeképzők, valamint az *ül ül* igehatározó-képzők rendszerint nyújtott önhangzóval bírnak, miknél a dunántúli nyelvjárás csak akkor és ott szabadít fel a megrövidítésre, midőn és a hol a széphangzás és gördülékenység tekintete javálja; különösen tehát ott, hol e nyújtott hangzók a ragozás és összetétel által több nyújtott vagy hangtorlatos szótagok közé jutnak. E részben pedig az egyetlen zsinórmértéket az íróknak, széphangzási érzéke nyújtja.

20. §. Különös tekintetet érdemel az *összetett szók írásmódja* : t. i. mennyiben legyenek azok összeirandók, vagy kötjellel egybekapcsolandók. Itt mindenek előtt az összetétel két fő nemét kell megkülönböztetnünk : a) a *valódi vagy saját összetételt*, melyben két vagy több szó egyesítése által *egy harmadik, új, fogalom áll elő*, mely, ha az összetétel részei külön vétetnek, általok ki nem fejeztetik; így más a *nemesember*, ki nem mindig nemes ember is, valamint viszont a nemes ember nem mindig nemesember; más a *széptan* vagyis a széprőlitan, s más valamely szép tan; így a *szemfény* pupilla s a szem fénye : *splendor oculi*; a *leányasszony, vadember, atyjafia* és atyja fia, *helybenhagyni* és helyben hagyni, *közbenjárni* és közben járni stb; b) a *sajátlan összetétel*, melyben két vagy több, syntaktikai viszonyaikat különben ragok vagy részesülők által közvetítő szók egyszerű öszvekötés által egyesítetnek, úgy hogy azok nyelvtanilag *egy egyszerű szót* képviselnek, mint ilyen kezeltetnek, s mikben az összetétel első tagja az utóbbit melléknévkép határozza, *a nélkül még is, hogy ez úton*

új fogalom támadna; s így tulajdonkép csak a körülményesb kifejezésmód írási rövidlete adatik. A sajátlan összetételhez tartozik még *az összeolvadás is*, mely akkor áll elé, midőn két vagy több szó, a nélkül hogy szinte egy új, harmadik fogalmat adna, fogalmilag oly bensőleg egyesül, hogy a kiejtésben is teljesen összeforr. Ily összeolvadások támadnak, ha az ige-határozók az igékkel elül összefornak, péld. kimegy, bejő, keresztültör; továbbá ha cselekvő igenév az azt határozó szóval áll össze, még pedig akkor is, ha az első ragoztatik: rozszakaró, jótevő; célbavétel, tisztanejtés; ismét: a több szóból álló kötszók: azaz, tudniillik, minthogy, mintha, ugymint, ugymond stb. Ily összeolvadást mutatnak végre *az ikerszók is*, mik egymást nem határozzák, csak a kifejezés hatályát nevelik a szóbeli vagy fogalmi esmétlés által, péld. főfő, egyegy, mendemonda, díbdáb, búbanat, rendszer, dúsgazdag stb.

Jegyzet. A több szóból összeállt kötszók összeírása körül gyakori, még pedig értelemzavaró hibák követtetnek el; így más a *minthogy* (weil) és *mint hogy* (als dass), a *mintha* (als ob) és *mint ha* (wie wenn), a *hácsak* (nisi) és *ha csak* (wenn . . . nur), *hamindjárt* (wenn auch) és *ha mindjárt* (wenn . . . sogleich), a *hanem* és *ha nem* (wenn nicht), *azalatt* (unterdessen) és *az alatt* (unter dem), *azelőtt* (ehedem) és *az előtt* (vordem), *csaknem* (beinahe) és *csak nem* (nur nicht) stb. Az elsők *saját* ösztételek, mik külön fogalmaik összeforrasztásából egy harmadik ismét külön fogalmat eredeztetnek; míg az utóbbiakban még csak sajátlan ösztétel vagy is összeolvadás sincs. Ugyanazért a *nem csak* összeírása is (nemcsak) hibásan vétetett szokásba, bár értelemmásítással nem jár.

21. §. Az ily saját és sajátlan ösztételeket és összeolvadásokat kötjel közbenjárása nélkül *összeírjuk*; kivéven a) ha az összetétel egyik, vagy másik, vagy mindegyik, t. i. határozó és határozott tagja különmagára is már több szóból állván, az ösztét alkalmatlan hosszaságuvá válnék; ilyenkor, mikép a kiejtésben a hangoztatás érezteti az ösztétel fő részeit, úgy az írásban is kötjel által teszszük azokat szem elibe: péld. épületfa-raktár, gőzhajógyár-igazgatóhelyettes, gyülesterem-felvigyázó; b) ha az ige-határozók igék előtt megkettőztetnek, s így az ismétlés vagy folytonosság fogalmával nevelik az ige érteményét: el-elméláz, ki-kitekint, vissza-visszanéz stb.

22. §. Minthogy egyébiránt a másodrendbeli ösztételek, mik természetök szerint valóságos rövidleteket állítanak

elő, igen különböző formákban jelennek meg, célszerűnek tartottuk azoknak fajait itt előterjeszteni :

I. Midőn *főnév főnévvel* egyesül; ilyek :

1) A *szervevek*, midőn anyagnévvel tétetnek össze; itt a „ből való“ viszonyító szók hallgattatnak el; péld. faház, borszesz, vasszeg, ezüstkanál; vagy a szernév az annak célját kifejező névvel tétetik össze; itt a „nek, re, be, hoz való“ viszonyító szók hagyatnak el, péld. épületfa, nyakkendő, zseb-kendő, műszer; ezek helyett : épületnek *való* fa, nyakra *való* kendő stb.

2) A *résznevek*, midőn az egészet jelentő név a részével tétetik össze; itt a birtokviszonyítók hagyatnak el; péld. ajtó-sarka, emberhús, dunavíz, életkor, világrész; ezek helyett : ajtó sarka, ember húsa stb.

3) A *származékjelentők*, hol szinte a birtokviszony lap-pang : úrfi, e helyett : úr.fia.

4) A *eredményjelentők*, hol vagy a birtok-, vagy a segédviszony hallgattatik el : péld. kézmű, agyszülemény, lábnyom, ujjhuzás.

5) A *nem- és fajnevek*, állatok, növények, ásványoknál : embernem, fűzfa, szegfű, mészkö.

6) A *hasonlatnevek*, hol a hasonlítás viszonzyszavai hallgattatnak el : nyúlszív, hattyunyak, rózsaszín, őserő.

7) A *nyomosított nevek*: lángész, erőhatalom, csodászépség.

8) A tárgyilag meghatározott, cselekvőt, v. *cselekvést jelentő nevek* : kőműves, jogtudós, versszerző; házépítés, könyv-írás, gyermeknevelés.

9) A *termőhelynevek*, illető termékeikkel határozva : buzaföld, szőlőhegy, virágágy.

10) A *célnevek*, mik a tárgyat rendeltetése, célja kifejezésével határozzák meg : férfruha, nőcipő, táncterem, tűzhely, paplak, megyeház.

11) A *minőségnevek* : juhnyáj, huszárezred, méhraj.

II. Midőn *melléknév főnévvel* egyesül : hadnagy, szellemdús, csodaszép.

III. Midőn *főnév névmással* egyesül : önkény, önszeretet.

IV. Midőn *főnév igével* egyesül, s az ige, a helyett

hogy részesülőben vagy határtalan módban való-val állana, a mutató mód jelen ideje harmadik személyében áll : fogház, laktanya, látkör, jármű. Az utóbbi rövidlet azonban néha részesülővel pótoltatik, s így összeolvadás áll elő : ivópohár, há-lószoba.

V. Midőn *főnév névhatározóval* egyesül : előszó, felföld, átház, ellenfél.

VI. Midőn a *részesülő főnévvel* v. névmással egyesül : kerékgyártó, favágó, magahitt.

VII. Midőn *főnév igehatározóval* tétetik össze, péld. ittlétem.

VIII. Midőn *melléknév melléknévvel* : kiskezű, jószivű, négylábu. De csak ha rövidek ; nemes gondolkodásu, kegyetlen természetű s efélék nem iratnak össze.

IX. Midőn *névmás névmással* egyesül, péld. enmagam, tenmagad.

X. Midőn *igehatározó névelővel* v. mutató névmással : péld. ahol, amidőn, azelőtt.

XI. *Az összetett helynevekből származott melléknevek*, bár főnevek kötjellel iratnak, péld. nagyvárad, marosvásárhelyi : Nagy-Várad, Maros-Vásárhely.

23. §. *A szók elválasztása* a sorok végén nem a szóeredet szerint történik (miszerint így kellene azokat elválasztani : óv-a-kod-ás-om-ért), hanem a szótagolás szabályai szerint. Ehez képest a) ha két hangzó közt egy mássalhangzó áll, ez mindig átvitetik a második sorba ; péld. ha-lom. b) Ha két vagy több mássalhangzó szorúl két hangzó közé, csak az utolsó vitetik át ; péld. kard-ról. c) Minden hangzó külön szótagot tévén, ha több jön össze, akárhol megszakaszthatatik a szó : péld. mi-e-ink. d) az összetételek úgy választatnak el, a mint összeáltak : el-ered, kard-él.

24. §. *Nagy kezdőbetűk* csak tulajdonneveknél alkalmaztatnak (az *Isten* szóban is, hol ez sajátnévül vétetik). Ide számítatnak a tulajdonnévvé váló köznevek, péld. a könyvcímek úgy nevezett cikkszavai, intézetek, házcímerek, utcák nevei stb. ; s a tárgynevek mint személyesítvények, péld. : Szerelem, Halál, Enyészet stb.

25. §. Tudományos munkákban egyes főnevek azok kie-

melése végett, főnévül vett melléknevek világosság okáért, úgy díszcímek, személyes névmások, megszólítások levelekben s hivatalos iratokban illedelemből, nagy betűvel irathatnak. Továbbá tudományos előadásokban, szinte nagyobb világosság okáért, és ösztételekben kétértelműség elkerülése végett, *kötjelek* is alkalmazhatók, hol különben nem élünk velök. Végre hol célunk idegen nevek és szókban az eredeti kiejtést lehetőleg visezatükrözni, péld. görög archaeológiában vagy classicusok fordításaiban, azt lehetőleg az eredeti hang kitüntetésével teszszük. Ezek alkotják az úgy nevezhető *különszerű helyesírást*.

Ohajthatónak tartja a bizottmány, hogy ezen, minden oldali megfontolás után megállapított, előterjesztés javaslatai, miután a tisztelt osztálytól elfogadtattak, az akademia minden tagjai által akademián belül és kívül követtessenek. A helyesírási különbözések nem baj valamely forrongásban lévő nyelv körül; de hol minden kérdések oly érdemleg meg vannak hányva mint a mienkben, a tétovázásnak sem célja, sem haszna nincsen.

Pest, apríl 13. 1856.

A nyelvtudományi bizottmány.

CZUCZOR GERGELY.

FOGARASY JÁNOS.

BALLAGI MÓRIC.

HUNFALVY PÁL.

BRASSAI SAMU.

TOLDY FERENC,

mint jegyző.

B 86454